

١٤١١

دانشکده
ادبیات و علوم انسانی

گروه
زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

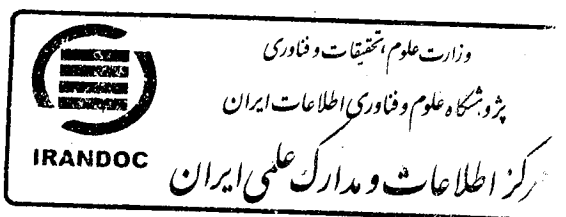
عنوان پایان نامه
زیبایی شناسی در مجموعه اشعار هوشنگ ابتهاج

استاد راهنما
دکتر فاطمه مدرس

پژوهشگر
سهیلا زارعی

۱۳۸۸/۱۰/۱۱

دی ماه
۱۳۸۸

۱۴۸۹۱۱

مورد پذیرش

شماره

بد تاریخ ۱۱/۲۳

پایان نامہ سرکار خانم نعیمہ راجہ

قرار گرفت

و نمبر ۱۸،- (صفحہ ۱۷)

حیات محترم داوران بارتید عالی

۱- استاد راهنما و رئیس هیات داوران

سرکار خانم دکتر نعیمہ راجہ

۲- استاد مشاور:

۳- داور خارجی:

آفاقہ الکریمیہ صاحبزادہ

۴- داور داخلی:

آفاقہ الکریمیہ صاحبزادہ

۵- نماینده تحصیلات تکمیلی:

آفاقہ الکریمیہ صاحبزادہ

تقدیم به

همه خوبان

و

پدر و مادرم

که قامتشان خمیده شد تا من راست قامت بمانم

تقدیر و تشکر

حمد و آفرین بر ذات جبار آفرین که با قدرت اندیشیدن فرمود، تا اشرف مخلوقات خطابش کند و تسبیح لایتنای بر آستان او که برای رسیدن بیشتر به سر بلندی و عزت، هستی را با حکمت و دانش، توأم ساخته است.

در آغاز از راهبانی های دلسوزانه استاد راهبانی گرامیم، سرکار خانم دکتر غلامرضا حسینی، که بنده را در امر تدوین این رساله یاری نمودند، کمال امتنان را دارم. از بیات محترم داوران و نماینده های محترم تحصیلات تکمیلی، جناب آقای دکتر سمور بیات که زحمت دآوری این رساله را تقبل فرمودند تشکر می نمایم، و همچنین از اساتید دوره ی کارشناسی ارشد آقایان دکتر سعیدی نیا، دکتر گوشش، دکتر خان محمدی، دکتر منقرمی، دکتر طالعی، دکتر طلوعی آفری، که از تجربه های ایشان بهره بارده ام، پاساگزارم.

از گروه محترم کتابخانه ی دانشکده ادبیات دانشگاه ارومیه، که باینده نیات همکاری را داشتند، تشکر می نمایم.

از دوستان عزیز دوره ی کارشناسی ارشد و هم کلاسی های گرامیم نیات تشکر دارم و آرزوی موفقیت روز افزون برای آن بزرگواران می نمایم.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

*****

* فصل اول

۱.....	مقدمه
۲.....	تعریف مسئله
۳.....	فرضیه
۳.....	هدف از تحقیق
۳.....	روش تحقیق
۳.....	پیشینه تحقیق
۴.....	اجزای تحقیق
۴.....	پیشنهاد برای تحقیقات آتی
۵.....	سالشمار زندگی سایه

* فصل دوم

۸.....	زیبایی‌شناسی
۹.....	تاریخچه پیدایش
۱۰.....	زیبایی‌شناسی در ایران
۱۱.....	تعریف زیبایی از دیدگاه فلاسفه و روان‌شناسان
۱۶.....	بررسی نشانه‌های زیبایی‌شناسی و وجوه مشترک شعر و زیبایی
۳۶.....	وجوه مشترک و رابطه‌ی شعر و زیبایی
۳۷.....	اجزای مشترک در رابطه‌ی شعر و زیبایی
۴۱.....	خیال
۴۴.....	محور افقی و عمودی خیال
۴۶.....	عاطفه
۴۹.....	عناصر سازنده‌ی صور خیال
۴۹.....	طبیعت

۴۹.....	الف) موجودات جاندار.....
۵۱.....	ب) گلها و گیاهان.....
۵۲.....	ج- طبیعت بی جان.....
۵۳.....	عنصر رنگ.....
۵۶.....	اسطوره‌ها.....
۵۹.....	سمبل و نماد.....
۶۸.....	اصطلاحات موسیقی.....
۷۱.....	اصوات انعکاسی یا عاطفی.....

* فصل سوم

۷۲.....	تشبیه.....
۷۳.....	تشبیه در اشعار سایه به اعتبار موضوع مشبّه به.....
۷۴.....	۱- عناصر طبیعی.....
۸۵.....	۲- عناصر انتزاعی.....
۸۷.....	۳- جانوران.....
۹۰.....	۴- اشیا.....
۹۸.....	تشبیه به اعتبار موضوع مشبّه.....
۹۸.....	۱- ممدوح یا معشوق شاعر.....
۱۰۲.....	۲- طبیعت و جلوه‌های آن.....
۱۰۷.....	۳- مفاهیم انتزاعی.....
۱۱۰.....	۴- جانوران.....
۱۱۱.....	۵- اشخاص.....
۱۱۲.....	۶- خود شاعر.....
۱۱۳.....	تشبیه به اعتبار مفرد، مقید و مرکب بودن.....
۱۱۳.....	الف) تشبیه مفرد.....
۱۱۴.....	ب) تشبیه مقید.....
۱۱۴.....	ج) تشبیه مرکب.....
۱۱۴.....	۱- تشبیه مفرد به مرکب.....
۱۱۵.....	۲- تشبیه مرکب به مرکب.....

- تشبیه به اعتبار وجه شبهه ۱۱۶
- وجه شبهه ۱۱۶
- انواع وجه شبهه در اشعار سایه ۱۱۷
- الف) وجه شبهه مفرد ۱۱۷
- ب) وجه شبهه متعدّد ۱۱۸
- ج) وجه شبهه مرکّب ۱۱۸
- انواع وجه شبهه از حیث ذکر یا حذف ادات تشبیه ۱۱۹
- ۱- مرسل، مفصل (گسترده) ۱۱۹
- ۲- تشبیه مؤکّد ۱۲۱
- ۳- تشبیه مجمل ۱۲۱
- ۴- تشبیه فشرده ۱۲۳
- نتیجه‌گیری ۱۲۴
- استعاره ۱۲۵
- عناصر سازنده استعاره به اعتبار مستعارمنه ۱۲۵
- الف) عناصر طبیعی ۱۲۵
- ب) حیوانات ۱۲۶
- ج) عناصر انتزاعی ۱۲۷
- ح) اشیا ۱۲۷
- عناصر سازنده خیال در شعر سایه از لحاظ مستعارله ۱۲۸
- الف) عناصر طبیعی ۱۲۸
- ب) افراد و انسان‌ها ۱۲۹
- ج) شعر ۱۳۰
- استعاره مکنیه ۱۳۰
- استعاره مکنیه به صورت اضافه استعاری ۱۳۱
- الف) ملازمات اعضا و جوارح انسانی با مشبه ۱۳۲
- ب) ملازمات صفات و ویژگی‌های انسان با مشبه ۱۳۲
- ۱- عینیت بخشیدن به امر ذهنی و معقول ۱۳۲
- ۲- تشخیص مشبه ۱۳۳
- استعاره تبعیه ۱۳۳

۱۳۵	.....	استعاره تمثیلیه
۱۳۷	.....	نتیجه‌گیری
۱۳۸	.....	تشخیص
۱۳۸	.....	۱- تشخیص از لحاظ محتوا یا پیوند دو سوی تصویر
۱۳۸	.....	الف) نسبت دادن اعمال، افعال، حالات، صفات و عواطف انسانی به عناصر طبیعی
۱۴۰	.....	ب) نسبت دادن اعمال، افعال، حالات، صفات و عواطف انسانی به عناصر انتزاعی
۱۴۲	.....	ساختمان تشخیص فشرده
۱۴۲	.....	الف) اضافه استعاری
۱۴۲	.....	۱- ملایمات انسان + عناصر طبیعی
۱۴۲	.....	۲- ملایمات انسان + عناصر انتزاعی
۱۴۳	.....	۳- ملایمات انسان + اشیا
۱۴۳	.....	ب) اضافه‌های وصفی
۱۴۳	.....	۱- اشیا + ملایمات انسان
۱۴۳	.....	۲- عناصر طبیعی + ملایمات انسان
۱۴۴	.....	۳- عناصر انتزاعی + ملایمات انسان
۱۴۴	.....	اهداف شاعر از کاربرد تشخیص
۱۴۴	.....	۱- القای هدف و پیام خویش به مخاطب
۱۴۴	.....	۲- ایجاد حرکت و پویایی در تصاویر شعر
۱۴۵	.....	نتیجه‌گیری
۱۴۶	.....	مجاز
۱۴۶	.....	جایگاه مجاز در شعر سایه
۱۴۷	.....	انواع مجاز در اشعار سایه
۱۴۷	.....	۱- مجاز به علاقه محلیت
۱۴۸	.....	۲- مجاز به علاقه کلیت
۱۴۹	.....	۳- مجاز به علاقه جزئیت
۱۴۹	.....	اسناد مجازی یا مجاز عقلی
۱۵۳	.....	نتیجه‌گیری
۱۵۴	.....	کنایه
۱۵۵	.....	کنایه و انواع آن در اشعار سایه

۱۵۵.....	۱- ایما
۱۵۸.....	۲- تعریض
۱۶۱.....	نتیجه گیری

* فصل چهارم

۱۶۲.....	موسیقی
۱۶۵.....	موسیقی بیرونی (وزن)
۱۸۲.....	قالبها و صورتهای بیرونی آهنگ
۱۸۳.....	زیبایی شناسی موسیقی کناری (قافیه و ردیف)
۱۸۳.....	قافیه
۱۸۴.....	قافیه در شعر نیما و قالب آزاد
۱۸۵.....	قافیه های اصلی
۱۸۷.....	قافیه های صوتی
۱۸۹.....	ردیف
۱۹۳.....	موسیقی درونی
۲۰۲.....	تکرار
۲۰۵.....	موسیقی معنوی
۲۰۵.....	مراعات النظیر
۲۰۶.....	طباق یا تضاد
۲۰۷.....	حیس آمیزی
۲۱۰.....	تناقض (پارادوکس)
۲۱۲.....	تلمیح
۲۱۲.....	۱- تلمیح به داستان پیامبران و اساطیر مذهبی
۲۲۲.....	۲- تلمیح به اساطیر ایرانی و اسطوره های قومی
۲۲۶.....	۳- تلمیح به اسامی شاعران
۲۲۸.....	۴- تلمیحات غنایی
۲۳۱.....	۵- تلمیحات جهانی

* فصل پنجم

۲۳۳	زیبایی‌شناسی اندیشه و زبان شعری / ابتهاج
۲۳۳	زبان
۲۳۳	رابطه زبان و تفکر
۲۳۷	زبان شعری / ابتهاج
۲۳۸	الف) سطح آوایی
۲۳۹	ب) سطح واژگان
۲۳۹	واژگان کهن
۲۴۰	احیای واژگان کهنه و قدیمی
۲۴۴	باستان‌گرایی فعلی
۲۴۵	فعل‌های پیشوندی
۲۴۸	فعل‌های ساده قدیمی
۲۴۹	افعال گروهی (عبارات فعلی)
۲۵۰	کاربرد فعل‌های مرکب قدیمی
۲۵۰	واژگان بومی و محلی
۲۵۲	واژه‌های عامیانه
۲۵۲	واژگان روزمره و امروزی
۲۵۳	ترکیبات
۲۵۴	۱- واژه‌های اسمی
۲۵۹	اسم‌های مشتق - مرکب
۲۵۷	۲- واژه‌های وصفی
۲۶۲	ویژگی‌های ساختاری
۲۶۳	ایجاز
۲۶۶	حذف
۲۶۹	جابه‌جایی ضمیر (پرش ضمیر)
۲۷۱	صفات طولانی با آوردن کسره میان آنها
۲۷۲	جمله‌های پرسشی
۲۷۹	باستان‌گرایی نحوی

۲۷۹	..... کاربرد «ی» اشباع شده‌ی ساکن به جای کسره
۲۸۰	..... ساکن کم‌دن متحرک
۲۸۱	..... باستان‌گرایی در حروف
۲۸۶	..... واو عطف

* فصل ششم

۲۸۷	..... نتیجه‌گیری کلی
۲۸۹	..... فهرست منابع و مأخذ
۲۹۴	..... چکیده انگلیسی

چکیده

نخستین هدف زیبایی‌شناسی توجه به شرح و وصف‌های زیبایی‌شناختی و یافتن خاصه‌های زیبایی در این نوع توصیف‌ها است. مسائلی که در زیبایی‌شناسی شعر مطرح است ارتباط مستقیم با افکار و ندیشه‌های شاعر و زاویه دید شاعر به جامعه را آشکار می‌سازد. یکی از دلایلی که موجب شده است شعرابتهاج در میان مردم شناخته شده باشد رعایت مسائل زیبایی‌شناختی است.

آنچه در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود بررسی مسائل زیبایی‌شناسی و بررسی اشعار هوشنگ ابتهاج با توجه به معیارها و ملاکهای زیبایی‌شناختی است. با تعاریف متعددی که از زیبایی‌شناسی هنر و شعر و وجوه مشترک شعر و زیبایی ارائه شده، رابطه‌ی شعر و زیبایی بررسی شده است. علاوه بر خیال و محور عمودی و افقی اشعار به همراه عاطفه‌ی شعری ابتهاج، عناصر سازنده‌ی صور خیال و نحو و مقاصد نحوی به همراه باستان‌گرایی و ازگانی و نحوی و ابداعات سایه در حوزه‌ی زبانی، صورخیال با توجه به هدفی که شاعر از طرح آنها در نظر دارد، و موسیقی، تحلیل و مورد تحقیق قرار گرفته است. پس از نگرشی جامع به اوزان پرکاربرد در شعر وی و نوع وزنها، نشان داده شده که وزن سروده‌های سایه مترنم، ملایم و معتدل است و پس از بررسی هجاها، موسیقی صامت‌ها و مصوت‌ها با یکدیگر و همحرافی و هم‌صدایی و موسیقی الفاظ، تناسب‌های صوتی - معنایی و نوع ترکیب و تألیف آنها، و همچنین زیبایی‌شناسی قوافی و ردیف اشعار به اضافه‌ی موسیقی معنوی، تحلیل گردیده و سرانجام ثابت شده که وزن در شعر سایه متنوع و موسیقی آفرین است.

واژگان کلیدی: هوشنگ ابتهاج، زیبایی‌شناسی، صورخیال، زبان شعری.

*فصل اوّل

مقدمه

تعریف مسئله

فرضیه

هدف از تحقیق

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

اجزای تحقیق

پیشنهاد برای تحقیقات آتی

سالشمار زندگی سایه

مقدمه

زیبایی‌شناسی، آثار هنری را با توجه به مسائل ظاهری و برون‌متنی می‌کاود، به عبارت بهتر عهده دار تشخیص میان حسن و قبح در اثر هنری است و در این کار بر ارکان زیبایی‌شناسی تکیه می‌کند. علم زیبایی‌شناسی به معنی چیزی است که حواس می‌تواند آن را درک کند به عبارت دیگر تحقیق در ماهیت ادراک حسی در حیطه‌ی کار زیبایی‌شناسی قرار می‌گیرد. در اصول و ارکان زیبایی‌شناسی به سبک و روش‌هایی که منتقدان نکته‌سنج در آثار خلق شده توسط برجسته‌ترین هنرمندان و پژوهشگران ملاحظه نموده‌اند، استناد شده است، البته باید واقف بود که این نشانه‌ها همیشه راز زیبایی را تشکیل نمی‌دهند. آنچه در این پژوهش بدان پرداخته شده است نمود زیبایی‌شناسی در دو مجموعه‌ی شعری «تاسیان» و «سیاه مشق» سایه می‌باشد. در اشعار وی ارکان زیبایی‌شناسی از بسامد چشم‌گیری برخوردار است. وحدت تناسب و توازن از مهم‌ترین ارکان به کار گرفته شده توسط سایه است.

توازن یکی از مهم‌ترین ارکان زیبایی است که به طور نسبتاً وسیعی اشعار سایه را در بر می‌گیرد. در شعر توازن در عروض و افاعیل و قافیه، جلوه می‌کند. در واقع توازن در حکم متعادل بودن و هماهنگی اجزاست به آیینی که توجه بیننده یا شنونده را به طور یکسان به خود جلب کند. نبودن توازن دلیل ناتوانی و عدم سلامت است. برجستگی‌های سایه در تصویر آفرینی‌ها و ابداع وی در حوزه‌ی زبانی مخصوصاً در قسمت واژگان و نحوی، همه در حیطه‌ی ارکان و اصول علم جمال‌شناختی قرار دارند و اشعارش هرگز از این حوزه خارج نشده‌اند. این ویژگی‌ها به صورت کاملاً پخته و منسجم در هر دو مجموعه خود را نمایان می‌سازند. در کل سروده‌های نمی‌توان به شعری رسید که انسجام و استحکام را دارا نباشد.

تعریف مسئله

زیبایی‌شناسی یا جمالی‌شناسی به معنای چیزی است که حواس می‌تواند آن را درک کند به عبارت دیگر به معنای عاطفه یا حس است. زیرا برای ادراک چیز زیبا باید نخست آنرا حس کرد. رهیافت‌های زیبا شناختی به ادبیات، رهیافت‌هایی هستند که اساساً با مسائل مربوط به زیبایی و شکل اثر سر و کار دارند تا با مسائل برون متنی، یا زمینه‌ای. زیبایی‌شناسی آثار هنری را با توجه به مسائل ظاهری و برون متنی می‌کاود به عبارت بهتر عهده دار تشخیص میان حسن و قبح در اثر هنری است و در این کار بر ارکان زیبایی‌شناسی تکیه می‌کند علم زیبایی‌شناسی به معنی چیزی است که حواس می‌تواند آنرا درک کند به عبارت دیگر تحقیق در ماهیت ادراک حسی در حیطه کار زیبایی‌شناسی قرار می‌گیرد در ارائه اصول و ارکان زیبایی‌شناسی به سبک و روشهایی که منتقدان نکته سنج در آثار خلق شده توسط برجسته‌ترین هنرمندان و پژوهشگران ملاحظه نموده اند استناد شده است البته باید واقف بود که این نشانه‌ها همیشه راز زیبایی‌شناسی را تشکیل نمی‌دهند.

زیبایی‌شناسی می‌خواهد به ماهیت و جوهر زیبایی و تاثیر آن در وجود بشری ببرد و طبیعت و هدف هنر را دریابد و از شیوه‌های گوناگون که برای جلوه دادن زیبایی در قالب محسوس به کار می‌رود سخن می‌گوید. به عبارت دیگر زیبایی‌شناسی جزئی از هدف هنرهای مختلف و موادی را که برای ساختن این هنرها به کار می‌رود در نظر می‌گیرد و به تعاریف کلی درباره انتخاب موضوع‌ها و قواعد فنی خاص هنرهای مختلف اکتفا می‌کند. با این وصف زیبایی‌شناسی در حوضه ادبیات و مخصوصاً شعر به بخش جزئی مربوط می‌شود چرا که ارکان و اصول زیبایی‌شناسی جزء جزء آثار هنری را می‌کاود و به قواعد فنی آنها (شعر) می‌پردازد.

زیبایی‌شناسی امروزه پس از نقدها، بررسی‌ها و مطالعاتی که درباره آن صورت پذیرفته، گستره‌ای در خور در عرصه علوم انسانی و اجتماعی یافته است. زیبایی‌شناسی معاصر به موضوعاتی بس متنوع و گوناگون می‌پردازد که از آن شمارند: سبک شناسی، فرهنگ شناسی، تاریخ هنر، روان شناسی و فلسفه.

نخستین هدف زیبایی‌شناسی توجه به شرح و وصف های زیبایی‌شناختی و یافتن خاصه های زیبایی در این نوع توصیف‌ها است. آنچه در این پژوهش بدان پرداخته می‌شود هنر زیبایی‌شناسی است در مجموعه اشعار هوشنگ ابتهاج از نظر موسیقی، زبان، صورخیال، سمبل‌ها، نمادها و خیال و عاطفه.

سایه شگردهای هنری کشف نشده‌ی فراوانی در بطن خود دارد که از دیدگاه‌های مختلف می‌توان آن زوایای پنهان و ناشناخته سروده‌های وی را مورد کاوش قرار داد.

فرضیه ها

- ۱- سایه در شکل گیری شعر نیمایی بس مؤثر بوده و زبان بی تعقید او در میان شاعران معاصر، او را یکی از صداهای اساسی و اصلی نثر در دهه ۱۳۳۰ نموده است. شاید یکی از عللی که موجب شده شعر او در میان مردم شناخته شده باشد رعایت مسائل زیبایی‌شناختی است.
- ۲- گذشته از رعایت موسیقایی کلامی و لفظی که در شعر و غزل سایه می توان یافت به ارتباط بسیاری از غزل‌های او و دستگاه های موسیقی نیز باید اشاره نمود. یعنی ذهن شاعر در هنگام سرودن بسیاری از غزل‌ها متوجه دستگاه و ردیف و گوشه خاصی نیز بوده است.
- ۳- مسائلی که در زیبایی شناسی مطرح است ارتباط مستقیم با افکار و اندیشه‌های شاعر و زاویه دید شاعر به جامعه را آشکار می‌سازد.

هدف از تحقیق

- ۱- بررسی و بازتاب نواد اولیه که در زیبایی شناسی شعر مطرح می‌باشد و در شعر /بتهاج نمود پیدا کرده اند.
- ۲- دلایلی که باعث شده /بتهاج با استفاده و به کارگیری عناصر موجود در زیبایی شناسی شعر از جایگاهی والا برخوردار گردد.
- ۳- نشان دادن بسامد به کارگیری شاعر از عناصر مطرح شده در زیبایی شناسی شعر.
- ۴- نشان دادن مسائل و موادی که در به کارگیری نوع خاصی از مواد زیبایی شناسی مؤثر بوده است.

پیشینه تحقیق

تا جایی که ما اطلاع داریم تا کنون تحقیق مستقل، دقیق و جامعی در این زمینه انجام نگرفته است و این پژوهش طرحی نو است که باعث درک بیشتر زیبایی و تأثیر گذاری عمیق تر در خواننده می‌گردد.

روش تحقیق

در این تحقیق از روش کتابخانه ای بهره گرفته شده است. ابتدا کتاب هایی که تحت عنوان منابع در پایان تحقیق آمده است مورد مطالعه و فیش برداری قرار گرفته اند. و بر مبنای آنها از مبانی نظری بحث زیبایی شناسی سخن گفته شده است. در مرحله بعد آثار شعری سایه (تاسیان و سیاه مشق) به دقت مورد مطالعه قرار گرفته و سپس زیبایی شناسی در مراحل گوناگون تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

اجزای تحقیق

در فصل اول، کلیات، یعنی تعریف مسئله ره، فرضیه، پیشینه ی تحقیق، هدف از تحقیق، روش تحقیق، پیشنهاد برای تحقیقات آتی و سال شمار زندگی /بتهاج بیان شده است.

فصل دوم به زیبایی شناسی، خیال و عاطفه، صور خیال و زیبایی شناسی اندیشه و زبان شعری سایه می پردازد.

در فصل سوم، خواننده با انواع استعارات و تشبیهات به کار رفته در اشعار سایه آشنا می گردد.

در فصل چهارم، تلمیح، کنایه، مجاز و تشخیص مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل پنجم به موسیقی و موسیقی معنوی در اشعار سایه پرداخته شده.

و در فصل ششم نتیجه گیری، فهرست منابع و چکیده انگلیسی بیان شده است.

پیشنهاد برای تحقیقات آتی

سروده های شاعران معاصر پارسی، آن چنان که باید مورد تحقیق و کاوش قرار نگرفته است. بنابراین می توان برای تحقیقات آتی، بررسی و کنکاش در اشعار و سروده های شعر نو را از زوایا و مکتب های معتلف پیشنهاد نمود. باید یادآور گردید در میان اشعار شاعران معاصر، اشعار سایه شگردهای هنری کشف نشده ی فراوانی در بطن خود دارند که از دیدگاه های مختلف می توان آن زوایای پنهانی و ناشناخته ی سروده های وی را مورد کاوش قرار داد.

سالشمار زندگی امیر هوشنگ ابتهاج (ه.ا.سایه)

- نام پدر: میرزا آقا خان ابتهاج
نام مادر: فاطمه رفعت
- تاریخ تولد: ۶ اسفند ماه ۱۳۰۶ خورشیدی در رشت
- ۱۳۱۳: تحصیلات او در شهر رشت آغاز شد و بخشی از آن را در مدرسی چون عنصری، قاآنی، لقمان و شاپور ادا داد. بعد از آن کلاس پنجم متوسطه رادر دبیرستان تمدن تهران پی گرفت.
- ۱۳۴۸: سرودن نخستین شعر و آشنایی با موسیقی.
- ۱۳۲۵: (مهر ماه): انتشار نخستین نغمه ها با مقدمه مهدی حمیدی شیرازی و عبدالعلی طاعتی (رشت، بنگاه انتشاراتی طاعتی)؛ مهاجرت به تهران. (آشنایی با مهدی حمیدی شیرازی و فریدون تولگی).
- ۱۳۲۶: در گذشت مادر.
- ۱۳۲۷: آشنایی با محمد حسین بهجت تبریزی (شهریار) ابوالحسن صبا، حسین تهرانی، احمد عبادی و...
- ۱۳۲۸: آشنایی با نادر نادر پور....
- ۱۳۳۰ (فروردین ماه): انتشارات سراب (تهران، انتشارات صفی علیشاه)؛ آشنایی با مرتضی کیوان، نیما یوشیج، احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، سیاوش کسرای، منوچهر شیبانی، اسماعیل شاهرودی، فریدون مشیری، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری.
- ۱۳۳۱: ورود به حزب توده.
- ۱۳۳۲ (فروردین ماه): انتشار سیاه مشق ۱، با یادداشتی از مرتضی کیوان و مقدمه شهریار (تهران، مؤسسه انتشارات امیر کبیر)
- ۱۳۳۲ (مرداد ماه): انتشار شبگیر (تهران، انتشارات زوار) و چاپ سوم: توس، ۱۳۶۴.
- ۱۳۳۲ (آبان ماه): در گذشت پدر.
- ۱۳۳۲: استخدام در شرکت ساختمانهای کشوری و شرکت سیمان تهران.
- ۱۳۳۳ (۲۷ مهر): مرتضی کیوان یکی از بهترین یاران سایه و هم رزم وی در حزب توده تیر باران می شود و تأثیر آن هیچ گاه از خاطرش محو نمی شود.
- ۱۳۳۴ (دی ماه): انتشار زمین (تهران، انتشارات نیل)
- ۱۳۳۷: ازدواج با آلمانا مایکیال. سفر به تبریز برای دیدار شهریار.
- ۱۳۳۸: تولد نخستین فرزند، یلدا.
- ۱۳۳۸: سفر به تبریز با نادر نادر پور برای دیدار شهریار.
- ۱۳۳۸: شرکت در «شب شعر» در انجمن ایران و آمریکا که به همت نادر نادر پور و با شرکت منوچهر آتشی، سیاوش کسرای، هوشنگ ابتهاج، محمد زهری و نادر نادر پور برگزار شده بود.
- ۱۳۳۹: تولد دومین فرزند، کیوان.
- ۱۳۴۰: تولد فرزند دیگری، آسیا.
- ۱۳۴۰: انتشار غزلیات معاصر ایران به روسی توسط جهانگیر دری و ورا کلاشتورنیا که ۲۴ قطعه از اشعار سایه نیز در آن درج است.
- ۱۳۴۱: به دنیا آمدن آخرین فرزند، کاوه.

- ۱۳۴۱: مقدمه سایه بر مجموعه شعر خون سیاوش؛ سیاوش کسرایی.
- ۱۳۴۴ (آبان ماه): انتشار چند برگ از یلدا (تهران، بی نا)؛ سفر به ایروان، مسکو، نین گراد، تاشکند، سمرقند، بخارا، رگی یف.
- ۱۳۴۶: شرکت در شعر خوانی بر آرامگاه حافظ.
- ۱۳۴۸ (مهر ماه): انتشار یاد نامه (ترجمه شعر تومانیان، شاعر ارمنی) با همکاری نادر نادر پور، گالوست خاننس، ر. بن (تهران).
- ۱۳۵۱ (خرداد ماه): آغاز فعالیت در رادیو ایران به عنوان سرپرست موسیقی ایرانی و تهیه برنامه های گل های تازه و گلچین هفته.
- ۱۳۵۱: انتشار سیاه مشق ۲؛ (این کتاب تا سال ۱۳۵۶ اجازه نشر نیافت)؛ (تهران، کتاب زمان) و چاپ سوم: ۱۳۵۷؛ شرکت در کنفرانس نویسندگان آسیا و آفریقا و آمریکای لاتین در شهر آلمان آتا (قزاقستان)؛ شرکت در سمینار شعر آسیا و آفریقا و آمریکای لاتین در شهر ایروان (ارمنستان) همراه دکتر علامعلی رعدی آذرخشی و صادق چوبک.
- ۱۳۵۳: تشکیل گروه موسیقی «شیدا» با همکاری محمد رضا لطفی.
- ۱۳۵۴: تشکیل گروه موسیقی «عارف» با همکاری حسین علیزاده و پرویز مشکاتیان. خروج از کار در شرکت سیمان تهران.
- ۱۳۵۶: شرکت در شب های شعر انجمن فرهنگی گوته.
- ۱۳۵۷ (۱۸ شهریور ماه): استعفا از رادیو همراه گروه شیدا و گروه عارف.
- ۱۳۵۸: تأسیس کانون «چاووش» با همکاری محمد رضا لطفی، حسین علیزاده، پرویز مشکاتیان، و گروه شیدا و گروه عارف چاپ مصاحبه سایه با نشریه آفتاب با عنوان «شب هفتاد ساله سایه»
- ۱۳۶۰: انتشار تا صبح شب یادگار همراه دو کاست صدای شاعر (تهران)
- ۱۳۶۰ (بهمن ماه): انتشار یادگار خون سرو (تهران، انتشارات توس) و چاپ دوم: فروردین ۱۳۶۴. و تقدیم این مجموعه به دوست شهید خود، مرتضی کیوان.
- ۱۳۶۲ (اردیبهشت ماه): به زندان می رود.
- ۱۳۶۳ (اردیبهشت ماه): از زندان آزاد می شود (ظاهراً با وساطت شهریار) و کار تصحیح و تحقیق دیوان حافظ را می آغازد.
- ۱۳۶۴ (فروردین ماه): انتشار سیاه مشق ۳ (این مجموعه در سال ۱۳۶۹ انتشار یافت)؛ (تهران، انتشارات توس).
- ۱۳۶۶ (خرداد ماه): سفری دیگر به تبریز همراه دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی برای دیدار با شهریار که آخرین دیدار نیز هست؛ سفر به آلمان و اقامت در شهر کلن.
- ۱۳۶۷: برگزاری شب شعر در آلمان، اتریش و دانمارک.
- ۱۳۶۸: برگزاری شب شعر در آلمان و دانمارک.
- ۱۳۶۹: انتشار آینه در آینه (برگزیده شعر سایه به انتخاب دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی). (تهران، چشمه) و چاپ یازده: ۱۳۸۵.
- ۱۳۷۱: انتشار سیاه مشق ۴ (تهران چشم و چراغ) برگزاری شب شعر در هلند.
- ۱۳۷۳: انتشار دیوان حافظ به سعی سایه. (تهران، توس و چشم و چراغ)؛ و چاپ سیزدهم: کارنامه، ۱۳۸۶. سایه این کتاب را به همسرش آلمان پیشکش کرده است؛ برگزاری شب شعر و سخنرانی در باره دیوان حافظ در بابل و لندن. برگزاری شب شعر در سوئد، نروژ و دانمارک.